

Michael Freund

*Georges Sorel. Der revolutionäre Konservatismus**

J.A.A. VAN DOORN

Georges Sorel (1847-1922), zo warhoofdig en eigengereid als een autodidact maar kan zijn, schreef een onoverzienbaar oeuvre bij elkaar dat schreeuwt om ordening en interpretatie. Michael Freund (1902-1972) was een van de eersten die de uitdaging aannam en in 1932 een alomvattende biografie van Sorel publiceerde. Naast 270 bladzijden zeer compacte tekst biedt Freund in 80 pagina's aantekeningen een onvoorstelbaar rijke hoeveelheid verwijzingen naar klassieke en eigentijdse auteurs waardoor Sorels disparate en telkens verspringende standpunten overtuigend worden ingevlochten in het Westers gedachtegoed.

Tekst en aantekeningen geven blijk van een adembenemende eruditie, te meer opmerkelijk omdat Freund bij publicatie van het boek pas dertig jaar was. Hoe breed hij zich heeft georiënteerd, komt ook tot uiting in zijn woord vooraf waar hij dank betuigt aan coryfeeën als Edouard Berth, Benedetto Croce, H.D.G. Cole en Carl Schmitt, ideologisch gezien trouwens een uiterst curieus gezelschap, zij het verklaarbaar uit het Soreliaanse erfgoed waarmee Freund zich bezig hield.

Freunds formidabele belesenheid stelt hem in staat zich hoog boven Sorels problematiek te verheffen, en alle, soms bizarre bewegingen van zijn held moeiteloos te volgen. Oordelen doet hij zelden; hij etaleert en profileert wat hij aantreft, in een zo rijk mogelijke concreetheid, met voorbijgaan aan gemakkelijke schematisering. We krijgen in dit boek de hele Sorel, en méér dan dat: tevens de hele Freund – en niet zelden is het onzeker met wie we te maken hebben. Anders gezegd: Freund trekt uit Soreliaans materiaal een autonoom intellectueel bouwwerk op.

Dat bouwwerk is onmiskenbaar gedateerd. Het bevat kamers die al lang niet meer worden bewoond, zelfs onbewoonbaar zijn verklaard. Vooral de oudere Sorel met zijn bewondering voor Mussolini en Lenin wekt afkeer: hij lijkt de

* Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1932

weg definitief kwijt te zijn. Freund blijft onbewogen. Hij presenteert Sorels denkbeelden zoals ze destijds – in 1932 – actueel waren en interesse vonden. Hij legt hun vertakkingen bloot en hun functies. Niet dat Freund met totalitaire bewegingen zou sympathiseren. Integendeel, in 1932 typeerde hij in een sociaal-democratisch tijdschrift de nationaal-socialistische vloedgolf in zijn land als ‘nicht nur eine Machtverschiebung in der deutschen Republik’ maar tevens ‘eine Verwüstung unserer politischen Kultur und unserer politischen Ethik’ (‘Georges Sorel und die Gegenrevolution’, *Die Gesellschaft*, VIII, 224).

Freund vermijdt de fout die velen hebben gemaakt, om de betekenis van Sorel primair te zoeken in zijn inderdaad zeer uitgesproken en wisselende politieke preferenties. Sorel speelde in de praktische politiek echter geen enkele rol, zelfs niet in de syndicalistische beweging waaraan zijn naam doorgaans wordt gehecht. Hij was, schrijft Freund ergens, ‘ein grandioser Aussenseiter’.

Wat Sorel blijvend belangwekkend maakt en waarover Freund dan ook uitsluitend schrijft, is zijn indringend kritisch commentaar op de cultuur en maatschappij van zijn tijd. Vrijwel alle ideeën die in die zo ideeënrijke jaren werden opgeworpen, zijn door hem opgevangen en tot in de uiterste consequenties doordacht, op een manier die aan Nietzsche herinnert. Het gebeurt niet uit academische nieuwsgierigheid. Sorel is een pessimist, die soms een panische indruk maakt, als iemand die in het open veld een orkaan ziet naderen en geen schuilplaats ontwaart.

Hij zag het niet verkeerd. In 1922, het jaar van zijn overlijden, wordt in Duitsland Walther Rathenau vermoord en marcheert in Italië Benito Mussolini naar Rome, terwijl in Turkije Kemal Pasja de macht grijpt en een eenpartij-regime vestigt. Een jaar later wagen Hitler en Ludendorff in München een staatsgreep die echter mislukt. Weer een jaar later sterft Lenin en begint Stalin zijn opmars naar de alleenheerschappij. Kortom: met de laatste levensjaren van Sorel vangt de tumultueuze ‘korte twintigste eeuw’ aan waarin de maatschappelijke spanningen die zich langdurig hebben opgehoopt, tot ontlading komen.

Sorel heeft ze stuk voor stuk gesignaleerd en Freund, in 1930-1932 in staat een voorlopige balans op te maken, heeft ze – Sorels voetsporen volgend – nader onderzocht en in een eigentijds kader geplaatst. Vier probleemgebieden springen in het bijzonder in het oog.

Gebruik en misbruik van de democratie is het eerste thema. De doorbraak van de massa in de politiek, in de negentiende eeuw een schrikbeeld, in de twintigste rauwe werkelijkheid, wordt door Sorel gezien als een ‘slavenopstand’ en als de overwinning van het collectieve ressentiment (men denkt aan Menno ter Braak). Maar in plaats van terug te vallen op conservatieve stellingen, zoals veel oudere denkers deden, verkiest Sorel de vlucht naar voren. Hij roept de socialistische beweging te hulp, die naar zijn mening niet moet fungeren als de agres-

sieve voorhoede van de massa maar als een culturele kracht die de massa kan disciplineren en cultiveren.

Ook de tegenstander krijgt bij Sorel positieve functies toebedeeld. Opgevat als industrialisme, geldt het kapitalisme voor Sorel als de moderne verschijningsvorm van een productieve orde, gedragen door zowel ondernemers als arbeiders. Niet het onderscheid tussen armen en rijken is van belang, maar dat tussen productieven en parasieten. Vooral de Duitse sociaal-democratie, door Sorel hogelijk bewonderd, zou dat hebben begrepen.

Het derde punt sluit hierbij aan: Sorels morele overtuiging die culmineert in de idee van de 'productieve deugd', werkzaam in een arbeidsbestel dat niet rationeel is ontworpen maar institutioneel is verankerd. Het is de centrale rol die Sorel aan instituties toekent en aan de gevestigde rechtsorde in het bijzonder, die kan verklaren waarom hij zo'n diepe haat koestert tegen de intelligentsia, de 'tegenkerk' van de ideologen.

Het vierde onderwerp is het best herkenbaar: Sorels anti-universalisme. Voor hem, de ingenieur die concreet wil blijven, is 'menschheid' een vormloos en corrupt begrip en moeten kapitalisme, socialisme, proletariaat en klassenstrijd steeds in meervoud worden opgevat. De arbeidersbeweging ontplooit zich in het raamwerk van de natie, dus zijn er zoveel socialismen als (grote) naties, dus bestaan er uitsluitend 'nationale socialismen'.

Wie zich met de wezenlijke problemen van de twintigste eeuw wil bezighouden, vindt bij Sorel – in de vertolking van Freund – vrijwel alle beslissende vragen vooraf geformuleerd: de spanning tussen democratie en demagogie, kapitaal en arbeid, institutionalisering en intellectuele problematisering, en tussen nationalisme en internationalisme, met name in combinatie met democratiseringsprocessen. Maar nergens worden er heldere antwoorden bijgeleverd; we moeten zelf onze weg zoeken.

Na het boek van Freund alsnog Sorel willen lezen is natuurlijk niet verboden maar wel tamelijk vruchteloos. Er nog meer uithalen – en inleggen – is gewone stervelingen niet gegeven. Michael Freund schreef over Georges Sorel de ideale intellectuele biografie.

Michael Freund was historicus en politicoloog. Aanvankelijk ging zijn interesse uit naar Engelse geschiedenis (*Die Idee der Toleranz im England der Grossen Revolution*, Halle 1927), maar Sorel had hij toen reeds ontdekt. Helaas verscheen zijn boek over Sorel op een uiterst ongelukkig moment. Het zou interessant zijn na te gaan hoe het in 1932 is ontvangen.

In 1938 werd Freund om politieke redenen ontslagen bij de universiteit van Freiburg. In 1951 werd hij in Kiel benoemd tot hoogleraar in de wetenschap en geschiedenis van de politiek. Hij publiceerde overwegend over eigentijdse geschiedenis. De tweede editie van zijn Sorel studie verscheen in 1972. In een nieuw nawoord doet Freund verslag naar zijn teleurstellend gebleken speurtocht naar nieuwe literatuur over Sorel. Ook deze heruitgave komt op een wat ongelukkig moment omdat Sorel pas in de jaren tachtig zou worden herontdekt. Freund overleed op 15 juni 1972. Waarschijnlijk heeft hij de nieuwe editie van zijn belangrijkste boek nog in handen gehad.